

Г.Г. Тараненко

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩОМУ
НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Навчально-методичний посібник

2017 р.

УДК 378:005(075.8)

Т 19

Затверджено вченою радою
Таврійського державного агротехнологічного університету
(протокол від 25 квітня 2017 року № 11).

Рецензенти:

Москальова Л. Ю., доктор педагогічних наук, професор

Гончарова О. А., кандидат педагогічних наук, доцент

Литвина Ю. С., кандидат педагогічних наук, доцент

Тараненко Г.Г.

Т 19   **Методика викладання у вищому навчальному закладі:**
навчально-методичний посібник / Г.Г. Тараненко. – Мелітополь:
ФО-П Однорог Т.В., 2017. – 202 с.

ISBN 978-617-7566-00-6

Навчально-методичний посібник відповідає програмі дисципліни «Методика викладання у ВНЗ», яка вивчається студентами-магістрантами агро-технологічних та економічних спеціальностей та містить матеріали для узагальнення знань, творчих пошуків та рецепцій розв'язання актуальних проблем викладання та навчання у вищій школі. Репрезентований матеріал висвітлює сучасні підходи до планування та організації навчального процесу на засадах компетентнісного підходу та уможливорює розгляд актуальних питань щодо організаційно-правового забезпечення навчального процесу вишу та формування педагогічної майстерності викладача як найважливіших умов досягнення якості сучасної освіти.

Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів вищої освіти, викладачів-слухачів курсів підвищення кваліфікації й усіх, хто цікавиться навчально-виховним процесом вищої школи.

ISBN 978-617-7566-00-6

© Тараненко Г.Г., 2017

ЗМІСТ

Вступ.....	5
ТЕМА 1: ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	8
Семінарське заняття № 1. Тема: Тенденції та перспективи розвитку системи вищої освіти в Україні	21
Самостійна робота № 1. Тема: Узгодження і поєднання національних компонентів вищої освіти різних країн із вимогами Болонського процесу ...	23
ТЕМА 2: ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ, ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВНЗ.....	26
Семінарське заняття № 2. Тема: Організація навчального процесу в системі підготовки фахівців.....	34
Самостійна робота № 2. Тема: Система міжнародних освітніх стандартів....	36
ТЕМА 3: ЛЕКЦІЯ ЯК ПРОВІДНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	39
Семінарське заняття № 3. Тема: Лекція як форма організації навчання у ВНЗ.....	57
Самостійна робота № 3. Тема: Нові підходи до організації навчання у вищих навчальних закладах України	59
ТЕМА 4: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ СЕМІНАРСЬКИХ, ПРАКТИЧНИХ ТА ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ У ВУЗІ	61
Семінарське заняття № 4. Тема: Методологічні та методичні засади проведення семінарських, практичних та лабораторних занять	81
Самостійна робота № 4. Тема: Психолого-педагогічні аспекти навчальної діяльності.....	83
ТЕМА 5: ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ Й ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	85
Семінарське заняття № 5. Тема: Методика організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти у вузі	99
Самостійна робота № 5. Тема: Сучасні методи, методики та технології навчання у ВНЗ.....	101

ТЕМА 6: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 104

Семінарське заняття № 6. Тема: Методика організації науково-дослідної роботи та особливості планування та організації практичної підготовки здобувачів вищої освіти у вузі 116

Самостійна робота № 6. Тема: Європейський досвід у діагностиці якості вищої освіти 118

ТЕМА 7: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ 120

Семінарське заняття № 7. Тема: Теоретико-методологічні основи активізації навчального процесу вищу 130

Самостійна робота № 7. Тема: Посилення уваги до самостійної роботи здобувачів вищої освіти з боку викладачів 132

ТЕМА 8. ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ 134

Семінарське заняття № 8. Тема: Організація контрольних заходів перевірки рівня засвоєння здобувачами вищої освіти навчального матеріалу 144

Самостійна робота № 8. Тема: Теоретико-методологічні засади проведення рейтингу у вищому навчальному закладі 146

ТЕМА 9. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВНЗ 148

Семінарське заняття № 9. Тема: Психолого-педагогічні аспекти здійснення виховної роботи у вищому навчальному закладі 157

Самостійна робота № 9. Тема: Досвід виховної роботи у вищій школі провідних країн світу 159

Тести для самоконтролю 161

Перелік питань, що виносяться на підсумковий контроль 188

Словник базових термінів закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) 191

Перелік навчально-методичної літератури 199

ВСТУП

Стратегічним напрямом розвитку України є європейська інтеграція з орієнтацією на фундаментальні цінності загальносвітової культури, що передбачає здійснення переходу до динамічної ступеневої підготовки фахівців та оволодіння ними сучасними інноваційними технологіями. Досягнення означеної мети уможлиблюється завдяки модернізації теоретико-методичних засад вищої освіти та підготовки нової джерельної бази науково-методичного забезпечення. Стратегія розвитку сучасного українського суспільства в умовах соціально-економічних реформ об'єктивно потребує підвищення вимог до освітньої системи та професійної підготовки фахівців високої кваліфікації.

В означеному контексті суттєво підвищується роль такої навчальної дисципліни, як «Методика викладання у вищому навчальному закладі», яка вивчає закономірності управління педагогічним процесом у вищій школі, аналізує умови підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, здатних після здобуття відповідної освіти включитися у виробничу діяльність та вирішувати виробничі або наукові завдання.

Вивчення дисципліни «Методика викладання у вищому навчальному закладі» передбачає підготовку національної еліти, яка здатна оволодіти освітньо-світоглядною парадигмою гуманітаризації, гуманізації і демократизації вищої освіти та забезпечити усесторонній розвиток особистості викладача і здобувача вищої освіти у ВНЗ.

Метою дисципліни «Методика викладання у вищому навчальному закладі» є вивчення нових вимог до вищої освіти з точки зору економічних, соціальних, демографічних, екологічних факторів; ознайомлення з процесами, які відбуваються у європейському освітньому просторі та з новітніми методами і формами навчання; озброєння здобувачів вищої освіти теоретичними положеннями побудови навчального процесу у ВНЗ, формування основних компетенцій, необхідних для викладацької діяльності та становлення здобувача вищої освіти як викладача.

Завданнями дисципліни є:

- формування усвідомлення нової ролі вищої освіти в умовах глобалізації;
- ознайомлення з основними проблемами адаптації вищої освіти України до вимог Болонського процесу;
- засвоєння основних принципів організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України;
- оволодіння практичними навичками та методами проведення занять

у вищій школі;

— усвідомлення внутрішніх механізмів навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі;

— набуття навичок з планування та реалізації на практиці різних форм, методів, засобів навчання, враховуючи специфіку спеціальності;

— забезпечення власного педагогічного становлення здобувачів вищої освіти як викладачів;

— засвоєння теоретико-методологічних і методичних основ викладання на сучасному етапі розвитку вищої освіти;

— оволодіння організаційними формами, технологіями і методами навчання у вищій школі;

— поглиблення знання з культури педагогічного спілкування у ВНЗ.

Здобувач вищої освіти повинен знати:

— Закон України «Про вищу освіту» (нова редакція);

— систему стандартів вищої освіти;

— основні принципи освіти;

— систему освіти, освітньо-кваліфікаційні рівні та структуру вищих навчальних закладів України;

— права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу;

— зміст навчання та його компоненти;

— вимоги до складу і змісту навчально-методичної документації зі спеціальності та дисципліни;

— роль навчального плану та навчальної програми у відображенні змісту навчання;

— методи навчання, їх класифікацію, функції та специфіку добору;

— зміст та особливості нових технологій навчання у вищій школі;

— науковий зміст лекції, її функції та дидактичні принципи її побудови;

— види семінарських, практичних та лабораторних занять, дидактичні вимоги до їх проведення;

— особливості організації та проведення тренінгових занять;

— методику організації та проведення самостійної роботи, консультацій та індивідуальних занять;

— особливості науково-дослідної та практичної підготовки викладачів і здобувачів вищої освіти у ВНЗ;

— види і форми контролю у вищому навчальному закладі;

— роль виховної роботи у виші, її види та форми.

Здобувач вищої освіти повинен вміти:

— організовувати та аналізувати свою науково-педагогічну діяльність;

- планувати навчальні заняття відповідно до навчального плану та програми дисципліни;
- логічно структурувати зміст навчального матеріалу;
- складати навчальну і робочу навчальну програми;
- організовувати та проводити заняття різних видів та форм;
- забезпечувати послідовність викладення матеріалу та міждисциплінарні зв'язки;
- застосовувати прийоми створення проблемних ситуацій;
- організовувати та проводити семінарські, практичні та лабораторні заняття;
- застосовувати різні методи навчання у процесі викладання навчальних дисциплін;
- вдало обирати методи та засоби навчання й контролю;
- організувати та керувати пізнавальною діяльністю здобувачів вищої освіти, формувати у них критичне мислення та уміння здійснювати діяльність з усіма її складовими;
- аналізувати навчальну та навчально-методичну літературу, використовувати її у педагогічній практиці;
- організовувати самостійну роботу здобувачів вищої освіти;
- здійснювати контроль і оцінку результатів навчально-пізнавальної діяльності;
- проводити корекцію процесу навчання;
- діагностувати результати навчання у ВНЗ;
- планувати та організовувати виховну роботу у виші.

ТЕМА 1

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

1. Загальні основи побудови системи вищої освіти в Україні.
2. Концептуальні напрями розвитку вищої освіти в Україні.
3. Адаптація вищої освіти України до вимог Болонського процесу.
4. Основні нововведення Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція).

1. Загальні основи побудови системи вищої освіти в Україні

Система вищої освіти України є віддзеркаленням мети і завдань суспільства, зумовлених законами його розвитку та відображає політику держави, потреби громадського розвитку у царині освіти й виховання фахівців вищої кваліфікації.

Система вищої освіти – це сукупність вищих навчальних закладів, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку, отримання громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх бажань і здібностей, вдосконалення наукової і професійної підготовки, перепідготовку і підвищення кваліфікації.

В Україні перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти нараховує більше 100 позицій.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (Стаття 4) громадяни України мають право «безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі відповідно до стандартів вищої освіти, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за кошти державного або місцевого бюджету».

Це право забезпечується:

— розгалуженою мережею навчальних закладів, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;

— відкритим характером навчальних закладів, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;

— різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом, дистанційною, а також педагогічним патронажем.

Закон також гарантує громадянам України вільний вибір вищого навчального закладу, форми здобуття вищої освіти і спеціальності, при

цьому «громадяни України, які не завершили навчання за кошти державного або місцевого бюджету за певним ступенем освіти, мають право повторно безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах за тим самим ступенем освіти, за умови відшкодування до державного або місцевого бюджету коштів, витрачених на оплату послуг з підготовки фахівців, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» (Стаття 4).

Національна доктрина розвитку освіти в Україні, яка визначає основні напрями, пріоритети, завдання і механізми реалізації державної політики у галузі освіти, кадрову і соціальну політику та складає основу для внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, управління й фінансування, структури та змісту системи освіти, визначає наступні завдання у розвитку вищої освіти України:

- завершення розроблення, прийняття та впровадження Верховною Радою України Закону України «Про вищу освіту» та Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій»;

- централізацію управління вищою освітою, реформування та оптимізацію мережі вищих навчальних закладів, приведення її у відповідність із потребами розвитку національної економіки та запитами ринку праці;

- створення дослідницьких університетів, розширення автономії ВНЗ;

- перегляд та затвердження Переліку професій педагогічних і науковопедагогічних працівників;

- розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентнісний підхід в освіті, узгоджених із новою структурою освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукових) рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій;

- розширення взаємодії ВНЗ з установами НАН та НАПН щодо розвитку наукових досліджень у галузі вищої освіти;

- створення нормативно-правової бази щодо мотивації роботодавців до співпраці з вищими навчальними закладами, участі у розробці стандартів вищої освіти, надання баз для проходження практики здобувачами вищої освіти та першого робочого місця випускникам;

- розроблення цілісної системи пошуку та відбору на навчання талановитої молоді, її наукового та професійного зростання і подальшого супроводження у кар'єрному зростанні;

— подальше удосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання як передумови забезпечення рівного доступу до навчання у вищій школі;

— переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів через цільове фінансування.

Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах може здійснюватися із відривом від виробництва (очна), без відриву від виробництва (вечірня, заочна), шляхом об'єднання цих форм (очно-заочна), екстерном, а також за дистанційною формою навчання.

При **очній формі** навчання здійснюється із відривом від виробництва з основним акцентом на аудиторні заняття за умови безпосереднього контакту здобувачів вищої освіти з викладачами і між собою. Перевагами такого навчання є: максимальний обсяг навчально-виховного взаємовпливу усіх учасників навчального процесу; можливості використання усіх видів педагогічного контролю; широке використання групових методів і форм навчання; можливості надання максимального обсягу матеріалу.

На **заочній формі навчання** домінує самостійна робота здобувачів вищої освіти, а безпосередні контакти здобувача вищої освіти та викладача зружені. Основними видами контролю при цій формі навчання є семестровий і випускний. Особливістю цієї форми навчання є те, що для деяких видів освіти (наприклад, медичної) вона практично не може бути застосована.

Очно-заочна (вечірня) форма навчання є однією із форм підготовки фахівців вищої кваліфікації без відриву від трудової діяльності. Вищу освіту отримують у вечірніх вищих навчальних закладах або на вечірніх факультетах, які існують у більшості вищих навчальних закладів.

Екстернат (лат. – зовнішній, сторонній) є особливою формою навчання осіб (екстернів), які мають відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень для отримання певного рівня вищої освіти шляхом самостійного вивчення навчальних дисциплін і складання у вищому навчальному закладі заліків, іспитів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

Дистанційне (лат. – відстань, проміжок між чимось) **навчання** є формою навчання, при якій спілкування між викладачем і здобувачем вищої освіти відбувається за допомогою листування, магнітофонних, аудіо- і відеокaset, комп'ютерних мереж (Internet), кабельного і супутникового телебачення тощо. В Україні розроблена і затверджена Концепція розвитку дистанційного навчання. У вищих навчальних закладах України функціонує близько 10 великих центрів і лабораторій дистанційного навчання.

Згідно Закону (Стаття 44) вступ до вищого навчального закладу відбувається на конкурсній основі відповідно до здібностей і незалежно від форми власності навчального закладу і джерел сплати за навчання. Для забезпечення зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників системи загальної середньої освіти створюються **екзаменаційні центри** (з визнанням їх результатів для вступу у вищі навчальні заклади і їх заліком у якості державної підсумкової атестації).

Основними **завданнями** таких центрів є:

— здійснення організаційно-технічної підготовки і забезпечення проведення зовнішнього оцінювання і моніторингу якості освіти, який передбачає: розробку технологічного циклу тестування; розробку єдиних стандартів програмних вимог; розробку тестових завдань, створення бази даних тестових завдань та їх стандартизацію; розробку програмного забезпечення для створення бази даних і обробку результатів тестування; формування звідної бази цих випускників і стандартизованих репрезентативних вибірок учнів для проведення моніторингу; підготовку інформаційних і інструктивних матеріалів; навчання осіб, які здійснюють організацію проведення моніторингу на місцях; розробку екзаменаційних матеріалів і забезпечення їх секретності; підготовку нормативних документів і методичних матеріалів у межах своєї компетенції; проведення тестування у структурних підрозділах центру – регіональних і екзаменаційних центрах; розробку схеми оцінювання; надання інформації про результати оцінювання особам, які пройшли зовнішнє оцінювання, і вищим навчальним закладам, до яких вони вступають;

— надання технологічної підтримки при зборі статистичної інформації в системі освіти, проведенні соціально-психологічних досліджень і атестації вчителів;

— сприяння навчанню інформаційним технологіям учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти на комп'ютерній базі екзаменаційних центрів.

2. Концептуальні напрями розвитку вищої освіти в Україні

Розвиток сучасної України визначається загальним контекстом Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу Указами Президента України затверджено **Стратегію**

інтеграції України до Європейського Союзу. Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

Відповідно до Стратегії освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України та є стратегічним ресурсом соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

З огляду на визначені Стратегією пріоритети, найважливішим завданням є виховання інноваційної людини з новим типом мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта визнається необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

У Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу визначаються наступні ключові напрями державної освітньої політики:

- реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму» як стратегії національної освіти;
- оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти, адекватної вимогам часу;
- модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти на цілі сталого розвитку;
- створення і забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти;
- побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді;
- забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя;
- формування здоров'язбережного середовища, екологізації освіти, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;
- інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;

- забезпечення національного моніторингу системи освіти;
- підвищення соціального статусу освітян;
- створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти.

У Стратегії зазначається, що модернізація і розвиток освіти та науки повинні набути випереджального неперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні. Зважаючи на те, що якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, акцентується увага на тому, що зусилля органів управління освітою усіх рівнів, науково-методичних служб за підтримки усього суспільства та держави мають бути зосереджені на реалізації пріоритетних напрямів розвитку освіти, подоланні наявних проблем, вирішенні перспективних завдань сталого розвитку, серед яких:

- розроблення нової, удосконалення чинної законодавчої та нормативно-правової бази;
- оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку;
- перехід від процесної до результатної, компетентнісної парадигми освіти;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для реалізації конституційного права на освіту кожним громадянином України незалежно від місця проживання і форм отримання освіти; створення умов для освіти дорослих;
- перебудова навчально-виховного процесу на засадах «розвиваючої педагогіки», спрямованої на раннє виявлення потенціалу (задатків) у дітей та їх найбільш повне розкриття з урахуванням вікових та психологічних особливостей;
- забезпечення розвитку та функціонування української мови як державної, задоволення мовно-освітніх потреб національних меншин, створення умов для вивчення іноземних мов;
- побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності;
- забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, створення сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу;

- посилення мовної, інформаційної, екологічної, економічної, правової підготовки учнів та здобувачів вищої освіти;
- створення здоров'язбережнього освітнього середовища; розробка ефективної системи інклюзивної освіти;
- удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів системи освіти; підвищення їх управлінської культури;
- забезпечення домінуючої відповідальності інституту родини за освіту і виховання дітей;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій педагогічним і науково-педагогічним, бібліотечним та іншим працівникам системи освіти, підвищення їх соціального статусу та престижу педагогічної професії, умов для професійного вдосконалення та творчості;
- створення сучасної матеріально-технічної бази для системи освіти, забезпечення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо);
- розвиток системи державно-громадського управління освітою, забезпечення об'єктивного оцінювання якості освітніх послуг;
- розроблення ефективних механізмів фінансово-економічного забезпечення освіти, належної оплати праці педагогічних та науково-педагогічних працівників.

3. Адаптація вищої освіти України до вимог Болонського процесу

Спроби надати вищій школі загальноєвропейського характеру фактично розпочалися ще у 50-ті роки ХХ століття із підписання Римської угоди. У подальшому означені ідеї знаходили свій розвиток у рішеннях цілої низки конференцій міністрів освіти європейських країн, зокрема:

1. Лісабонська конвенція (1997 р.), яка декларує наявність і цінність різноманітних освітніх систем і ставить на меті створення умов, за якими більшість людей, скориставшись усіма цінностями і здобутками національних систем вищої освіти і науки, зможуть бути мобільними на європейському ринку праці.

2. Сорбонська декларація (1998 р.), яка фактично проголосила розвиток «Європи знань» (декларація починається словами: «Останнім часом європейський процес набув надзвичайно великого розвитку. Та якими б суттєвими не були ці здобутки, вони не повинні затінити той факт, що Європа – це не лише зона євро, банків та економічних інститутів: вона також має бути Європою знань»).

3. Болонська конвенція, яка підписана 19 червня 1999 р. 29 європейськими країнами, стала основою для розвитку Болонського процесу – діяльності європейських країн з узгодження системи вищої освіти. Основний зміст Болонської декларації полягає у тому, що країни-учасниці зобов'язувалися до 2010 р. привести свої освітні системи у відповідність до єдиного стандарту.

Вихідні позиції учасників процесу в тексті Болонської декларації формулюються так: «Європа знань» є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального і людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян.

Болонський процес є одним із інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструментом загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок у якісну освіту шляхом заохочення країн-учасниць до сприяння підвищенню якості власної освіти. Нині східноєвропейські країни лише починають приймати та впроваджувати Болонські ідеї.

Продовженням Болонських ідей стали такі навчально-наукові організаційні заходи як: **Саламанська конференція** європейських ВНЗ (м. Саламанка, 2001); **Празьке комюніке** міністрів європейських країн (м. Прага, 2001); **Берлінське комюніке** міністрів європейських країн (м. Берлін, 2003); **Бергенська конференція** міністрів європейських країн (м. Берген, Норвегія, 19 травня 2005) тощо.

Основною ідеєю означених документів є:

- створення двоступеневої структури вищої освіти;
- використання системи кредитів ECTS;
- міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти, що надає особі кваліфікацію та право продовжувати навчання за програмами магістра в інших європейських країнах.

До основних **причин запровадження Болонської концепції** можна віднести наступні:

- докорінні перетворення в економічних системах усіх розвинутих країн;
- конкуренція у науковій сфері;
- внутрішня зацикленість національної системи освіти.

Загальною метою Болонського процесу є:

- підвищення якості освітніх послуг та набуття європейською освітою незаперечних конкурентних переваг;
- розширення доступу до європейської освіти;

- формування єдиного ринку праці вищої кваліфікації у Європі;
- розширення мобільності здобувачів вищої освіти та викладачів;
- прийняття порівнюваної системи ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих у всіх країнах Європи додатків до дипломів;
- підвищення рівня конкурентоспроможності Європейської системи вищої освіти.

До основних *принципів Болонського процесу* можна віднести:

- *уведення двох циклів навчання* (перший цикл для одержання ступеня бакалавра з тривалістю навчання 3-4 роки, другий цикл – для одержання ступеня магістра (1-2 роки навчання після бакалаврату) або для одержання ступеня доктора);

- *уведення кредитної системи* (пропонується увести в усіх національних системах освіти єдину систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах; систему пропонується зробити накопичувальною, здатною працювати у межах концепції «навчання протягом усього життя»);

- *контроль якості світи* (оцінювання якості освіти має ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях та навичках, які набули випускники; оцінку мають надавати незалежні акредитаційні агентства);

- *розширення мобільності* (передбачається розвиток мобільності здобувачів вищої освіти та викладацького складу на основі виконання попередніх пунктів);

- *забезпечення працевлаштування випускників* (проголошується орієнтація вишу на кінцевий результат: знання випускників мають застосовуватись і використовуватись в усій Європі);

- *забезпечення привабливості європейської системи освіти* (одним із завдань, що має бути вирішене Болонським процесом, є залучення до Європи великої кількості здобувачів вищої освіти з інших регіонів світу).

- *вища освіта повинна ґрунтуватися на наукових дослідженнях* (викладачі повинні обов'язково мати тему наукових досліджень, пов'язувати її з навчальним процесом і залучати здобувачів вищої освіти до науково-дослідної роботи).

4. Основні нововведення Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція)

Новоприйнятий Закон України «Про вищу освіту» передбачає 16 нововведень:

1. Контроль якості освіти незалежним органом. Значна частина повноважень Міністерства освіти й науки переходить до **Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО)**. 25 членів цього колегіального органу обиратимуться на 3 роки: 13 із них представлятимуть виші (9 – державні, 3 – приватні і 1 – комунальні), 5 – галузеві академії наук, 3 – об'єднання роботодавців, по 2 – Національну Академію Наук і органи студентського самоврядування. До складу агентства не можуть входити керівники вишів чи Академії Наук та їх заступники, бути членом цього органу можна буде не більше 2 термінів.

До повноважень Національного агентства відносяться: контроль якості освіти у вишах, формування переліку спеціальностей, розробка стандартів вищої освіти, акредитація спеціальностей, навчальних програм, спеціалізованих вчених рад та установ оцінювання якості.

НАЗЯВО має право визначати критерії оцінювання якості освіти, які дозволять сформувати рейтинг вищих навчальних закладів, що спонукатиме навчальні заклади надавати справді якісні знання. Підсумки оцінювання якості освіти за кожною спеціальністю є дійсними протягом 5 років, після чого виш може знову пройти акредитацію або втратити право навчати за цією спеціальністю.

Статут нового органу затверджується урядом, який також призначає із числа членів агентства його голову та заступника.

2. Академічна автономія. Кожен виш має право впроваджувати власні освітні та наукові програми а також остаточно присуджувати вчені ступені у той час як НАЗЯВО має право лише акредитувати спеціалізовані вчені ради і розглядати апеляції на їх рішення.

Виші мають право самостійно приймати рішення щодо визнання іноземних дипломів та ступенів при зарахуванні на навчання та прийнятті на роботу й видавати як власні, так і державні дипломи.

Ректори та декани обираються терміном на 5 років на прямих виборах викладацькими колективами, а також здобувачами вищої освіти, частка голосів яких збільшується до 15%. Міністерство має укласти контракт із тим керівником, який отримав на виборах понад 50% голосів.

3. Фінансова та господарська автономія. Виші можуть відкривати власні рахунки, отримувати кредити, розпоряджатися майном та землею; засновувати наукові парки та підприємства, що займаються наукою чи інноваціями; засновувати сталий фонд і користуватися пасивними доходами з нього, перераховувати кошти за кордон для участі в наукових та освітніх асоціаціях. Навчальний заклад має право вільно розпоряджатися власними

доходами, у т.ч. платою за навчання, яка не може вилучатися до державного чи місцевих бюджетів.

4. Сильне студентське самоврядування. Значно зросла роль органів студентського самоврядування, що вільно формується самими здобувачами вищої освіти. Ці органи мають право захищати права та інтереси здобувачів вищої освіти, вносити пропозиції до навчальних планів. Студентство має значний вплив (15% голосів) при обранні ректорів та деканів, отримало право на оголошення акцій протесту, а також отримання 0,5% від фінансових надходжень вишу.

5. Прозорість. Кожен вищий навчальний заклад зобов'язаний публікувати на власному сайті документи про свої фінанси, майно, у т.ч. кошториси, звіти про їх виконання, розподіл зарплат тощо. Виші також зобов'язані оприлюднювати в Інтернеті підсумки щорічного внутрішнього моніторингу якості освіти. За допомогою єдиних державних реєстрів можна отримати інформацію про перелік спеціальностей, фахівців з яких має право готувати виш, видані дипломи, захищені наукові роботи чи сертифікати ЗНО.

6. Скасовуються «вічні» ректори і декани. Ректори, декани, завідувачі кафедр обираються на свої посади на 5 років і не можуть їх обіймати більше ніж двічі. Забороняється суміщати адміністративні посади.

7. Бакалавр-магістр-PhD, як у Європі. В Україні існує 5 освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Ступінь «спеціаліста» скасовується з 2017-2018 н.р. Отримання ступеня бакалавра означає здобуття повної вищої освіти. Усі, хто вже отримав ступінь спеціаліста автоматично прирівнюються до магістрів.

Зникає поняття «кандидат наук», і всі, хто засвоїв відповідно освітньо-наукову програму і публічно захистив дисертацію, стає доктором філософії. Усі кандидати наук за власним бажанням зможуть отримати диплом доктора філософії.

Ступені бакалавра, магістра та доктора філософії (PhD) відповідають прийнятій у більшості країн Європи класифікації, що полегшить академічну мобільність українських здобувачів вищої освіти та науковців.

8. Нова класифікація вишів. В Україні зникають так звані «рівні акредитації» вищих навчальних закладів. Натомість вводиться 4 типи вишів: університети (універсальні навчальні заклади); інститути та академії (галузеві навчальні заклади); коледжі (навчальні заклади, які готують спеціалістів до рівня молодшого бакалавра чи бакалавра).

9. Війна з плагіатом. Наукові роботи та відгуки опонентів перед захистом мають розміщуватися на сайтах вишів. Сам захист має бути відкритим, а кожен присутній має право вільно робити аудіо- чи відеозапис.

Загалом вводяться жорсткі санкції за плагіат: науковець позбавляється ступеня, його науковий консультант, опоненти та голова спеціалізованої ради – права брати участь у таких радах на 2 роки, а навчальний заклад – упродовж 2 років створювати такі ради. Крім того, кожен вуз зобов'язаний запровадити внутрішній контроль за плагіатом серед викладачів та здобувачів вищої освіти.

10. Зменшення навантаження на викладачів та здобувачів вищої освіти. Навантаження на викладача на одну ставку зменшується з 900 до 600 годин, при цьому штат викладачів не змінюється, що дає змогу викладачам більше часу втрачати на науку, а також зменшує кількість дисциплін. Зменшується і навантаження на здобувачів вищої освіти: один кредит дорівнює 30 годинам замість 36.

11. Академічна мобільність. Запроваджується передбачена Болонською системою кредитно-модульна система вимірювання навчального навантаження, яке вимірюється не в годинах, а в кредитах. Бакалавр має набрати 180-240 кредитів, магістр – 90-120 і т.д. Додаток до диплому європейського зразка містить дані про оцінки і число кредитів із кожного предмета, що дозволяє стикувати українські виші не лише між собою, а і з закордонними навчальними закладами. Здобувачі вищої освіти і викладачі зможуть захищатися, продовжувати навчання чи роботу в будь-якому виші не лише України, але й усю Європу.

Здобувачі вищої освіти мають право на власний розсуд обирати значну частину (не менше 25%) навчальних курсів та викладачів. Бакалаври при вступі на магістратуру можуть вільно обирати спеціальність, тоді як раніше вони могли лише продовжувати навчання за тією самою спеціальністю.

12. Вступ – тільки через зовнішнє оцінювання. Законом закріплено обов'язковість проходження ЗНО для вступу у вищі навчальні заклади. Під час вступного конкурсу кожен сертифікат ЗНО важить на менше 20% підсумкового балу, шкільний атестат – не більше 10%, призові місця на всеукраїнських олімпіадах і конкурсах – не більше 5%, оцінка за творчий конкурс або фізичну підготовку в деяких вишах – не більше 50%. Точний розподіл балів визначає сам виш, який не пізніше 15 жовтня має оприлюднити на власному сайті правила вступу на наступний рік.

13. Конкурентна система держзамовлення. З 2016 року запроваджено електронний вступ до вишів і автоматичне розміщення держзамовлення. Абитуриенти уже на етапі проходження ЗНО мають змогу обрати

спеціальність і виш, до якого хочуть вступити. За підсумками ЗНО складається рейтинг абітурієнтів, кращі з яких отримують право навчатися безкоштовно. Якщо абітурієнти вступають до обраного вишу, то навчаються безкоштовно, а ВНЗ, відповідно, отримує державне замовлення на навчання цих абітурієнтів. Відповідно до уподобань абітурієнтів автоматично визначається рейтинг спеціальностей та вишів. Згідно закону бюджетні місця мають право отримувати й приватні виші. Пільговики на кожній спеціальності отримують 5% бюджетних місць.

14. Стипендії на рівні прожиткового мінімуму. Стипендія має виплачуватися у розмірі не нижчому за прожитковий мінімум. Спочатку усі здобувачі вищої освіти отримують 2/3 від цього розміру, а після першої сесії стипендію отримують 2/3 кращих здобувачів вищої освіти кожного курсу відповідно до рейтингу.

15. Державне фінансування науки. До 2018 року держава має запровадити гарантоване цільове фінансування наукових розробок в університетах, які отримують статус національного або дослідницького.

16. Викладання українською мовою. Закон визначає, що мовою викладання є державна мова. Для підвищення міжнародної академічної мобільності виш має право частину дисциплін викладати англійською чи іншими іноземними мовами, але забезпечивши при цьому знання здобувачами відповідної дисципліни й українською. Перелік іноземних мов, якими дозволено вести викладання, затверджує навчальний заклад.

Якщо викладання іноземців ведеться іноземною мовою, для них створюються спеціальні групи, такі здобувачі вищої освіти зобов'язані вивчати українську як окрему дисципліну. За бажанням здобувачів вищої освіти навчальний заклад має надати можливість вивчити мову національної меншини в обсязі, що дає можливість професійно працювати за фахом із використанням цієї мови.

Література:

1. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: Навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.

2. Вища освіта України і Болонський процес [Текст] : навч. посібник / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Навчальна книга Богдан, 2004. – 384 с.

3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

4. Козлова Г.М. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник / Г.М.Козлова. – Одеса: ОНЕУ, Ротапринт, 2014. – 200 с.